

**ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ ЯКОСТЕЙ
МОВЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ З
ВИКОРИСТАННЯМ КРИТЕРІАЛЬНОГО ПІДХОДУ**

УДК: 378.169.14+302.2+302.224.2

Бляк О.М.

Статья посвящена определению критериев, с помощью которых можно оценить уровень коммуникативных качеств языка у будущих учителей-филологов. Поданы теоретическое обоснование взятых критериев и содержательная характеристика уровней развития студентов к указанной деятельности.

Ключевые слова: *компоненты, критерии, развитие учителей-филологов, развитие коммуникативных качеств речи, развитие коммуникативных качеств речи у будущих учителей-филологов.*

Статтю присвячено визначенню критеріїв, за допомогою яких можливо оцінити рівень комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів. Подано теоретичне обґрунтування обраних критеріїв і змістову характеристику рівнів розвитку студентів до зазначеної діяльності.

Ключові слова: *компоненти, критерії розвитку комунікативних якостей мовлення, розвиток учителів-філологів, розвиток комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.*

Article is devoted to defining the criteria by which to assess the level of communicative qualities of language in future teachers of philology. Filed theoretical basis for the criteria and made a meaningful description of levels of students in these activities.

Key words: *components, criteria, development of teachers, philologists, the development of communicative qualities of speech.*

Розвиток комунікативних якостей мовлення починається ще у загальноосвітніх навчальних закладах. З огляду на зазначене, перед вищою школою сьогодні постає важливе завдання щодо підготовки майбутнього вчителя, який здатний не лише навчати й виховувати школярів, а й сприяти розвитку мовлення і формуванню мовної культури учнів, розкривати перед ними її функціональні можливості як засіб взаємодії з іншими людьми, сприяти розвитку комунікативних якостей мовлення. Натомість, аналіз наукових джерел свідчить, що у вітчизняній педагогіці, на жаль, не надається належної уваги теоретичним і методичним засадам розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.

Так, про постійне звернення до особистості вчителя-словесника, його вагу в навчально-виховному процесі, роль професійного мовлення вчителя свідчать праці вітчизняних педагогів Ф. Буслая, Я. Грота, Я. Коменського, І. Срезневського, В. Сухомлинського, К. Ушинського. У сучасній педагогіці робиться акцент здебільшого на діалоговій сутності навчальної діяльності, створенні

та широкому запровадженні нових систем особистісно зорієнтованого навчання, освоєнні професійної «технології» взаємодії, що постає як суб'єкт-суб'єктна комунікація.

У центрі уваги педагогів і методистів знаходяться проблеми, пов'язані з теорією мовленнєвого спілкування (О. Гойхман, С. Львова, М. Львов), педагогічного спілкування (Т. Ладигенська, А. Михальська, Н. Іпполітова, З. Смелкова), питання, пов'язані з характеристикою і взаємодією різних факторів, що сприяють успішному розвитку у студентів професійного мовлення (В. Грехнев, Л. Нечепоренко, В. Пасинок, Т. Симоненко, З. Смелкова, В. Статівка та інші). У контексті комунікативних досліджень аналізуються структура й зміст комунікації, де мовленнєві вміння вивчаються як важливий компонент педагогічного процесу (Ш. Амонашвілі, Н. Бабич, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Давидюк, А. Капська, В. Корсаков, Г. Михайловська, Н. Пашковська, Г. Шелехова та ін.), досліджуються процеси формування професійно-комунікативних умінь, необхідних для здійснення ефективної педагогічної діяльності (В. Кап-Калик, А. Мудрик, Н. Нікандров та ін.). Вивчаються аспекти, присвячені культурі й техніці мовлення (Н. Бабич, А. Капська, Т. Ладигенська, В. Пасинок); відродження риторичної традиції на новому етапі риторичної й педагогічної рефлексії (А. Капська, Т. Ладигенська, Л. Мацько, А. Михальська, О. Мурашов, Е. Палихата, Г. Сагач, Л. Скуратівський); технологією самоорганізації педагогічної діяльності (І. Зязюн, Л. Крамущенко, В. Омеляненко, В. Семиченко). Широко висвітлюються питання формування комунікативних умінь в учнів і студентів у дисертаційних дослідженнях М. Василенко, С. Вдовцової, Ю. Дишлок, М. Ісаєнко, Н. Прутулик, В. Коломієць, І. Тимченко, Т. Шелепенко та інші).

Внесок у теорію педагогічного спілкування зробили вчителі-новатори, які зуміли зробити надбанням колективної методики комунікативні прийоми педагогіки співробітництва (І. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов та інші).

Але питання професійно-мовленнєвої діяльності майбутнього вчителя-філолога, розвиток комунікативних якостей мовлення продовжує перебувати на стадії теоретичного обґрунтування й вироблення комунікативно-методичних технологій. Відкритою залишається проблема встановлення оптимального комплексу чинників розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.

Метою статті є визначення критеріїв рівнів розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.

У довідковій літературі поняття «критерій» визначається, як: мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій [2, с. 196]; мірило оцінки, судження [1, с. 298].

З огляду на зазначене, у процесі дослідження передбачалося проведення замірів рівнів розвиненості комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів, що дозволяє одержати інформацію про стан розвитку комунікативних якостей мовлення у студентів; визначити рівні розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів; одержати об'єктивні, достовірні та надійні дані. Критерії обиралися відповідно до визначених у дослідженні компонентів у структурі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.

Когнітивний критерій обрано для оцінки рівня розвитку таких компонентів у структурі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів: обізнаність з мовленнєвими якістьми; змістовність мовлення; багатство мовлення. Функція когнітивного критерію, на нашу думку, полягає у здійсненні орієнтації майбутнього вчителя-філолога на сферу своєї професійної діяльності, спрямованої на розвиток комунікативних якостей мовлення. З огляду на зазначене, когнітивний критерій передбачає насамперед оцінку наявних знань студентів про мовленнєві та комунікативні якості мовлення.

Іntenційно-стратегічний критерій спрямований на оцінку рівня розвитку таких компонентів у структурі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів: уміння планувати, підтримувати і завершувати спілкування; уміння орієнтуватися на співрозмовника, передбачати його реакцію; уміння доречно використовувати мовні і немовні засоби виразності. Іntenційно-стратегічний критерій характеризується аналізом мовленнєвого матеріалу за допомогою комунікативної стратегії як іntenційно спрямованого комплексу мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду.

Діяльнісний критерій передбачає оцінку рівня розвитку таких компонентів у структурі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів: правильність і чистота мовлення; точність, логічність і послідовність мовлення; виразність і образність мовлення; уміння оцінювати комунікативні якості мовлення інших мовців, партнерів зі спілкування (взаємооцінка). Зважаючи на важливу роль вчителя-філолога, успішність його професійно-мовленнєвої діяльності багато в чому залежить від його здатності спостерігати, діагностувати мовлення учнів. Розвиток зазначених умінь відбувається лише у процесі діяльності, під час якої усвідомлюється необхідність у саморозвитку власного мовлення й майбутньої професійної діяльності, пов'язаної з розвитком комунікативних якостей мовлення учнів. За діяльнісним критерієм оцінюються уміння, навички, здобутий досвід у спілкуванні.

Рефлексивний критерій обрано для оцінки рівня розвитку таких компонентів у структурі розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів: уміння оцінювати свої власні комунікативні якості мовлення (самооцінка); уміння контролювати вживання комунікативних якостей мовлення (самоконтроль, взаємоконтроль). Рефлексивний критерій характеризується позитивним відношенням до розвитку комунікативних якостей мовлення, розвиток здібності самостійно бачити і формулювати проблему; бажання переборювати труднощі в оволодінні комунікативними якістьми мовлення; вибір способу дій під час усунення протиріч; усвідомлення і розуміння відповідності рівня своїх можливостей і вмінь рівню, що є необхідним для реалізації обраного способу дії; наявність вираженого емоційного переживання.

На підставі критеріального підходу було визначено рівні розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів. Подамо їх змістову характеристику.

Майбутніх учителів-філологів із *високим рівнем* розвитку комунікативних якостей мовлення характеризує високий ступінь обізнаності з мовлен-

невими якостями; яскраво виражені змістовність і багатство мовлення; чітко простежуються вміння планувати, підтримувати і завершувати спілкування; прагнення вдосконалювати вміння орієнтуватися на співрозмовника, передбачати його реакцію; яскраво розвинуті вміння, доречно використовувати мовні і немовні засоби виразності. Також їх мовлення характеризується правильністю і чистотою мовлення, точністю, логічністю і послідовністю мовлення; виразністю і образністю мовлення; наявні вміння оцінювати комунікативні якості мовлення інших мовців та партнерів по спілкуванню; властиві вміння оцінювати свої власні комунікативні якості мовлення (самооцінка); яскраво виражені вміння контролювати вживання комунікативних якостей мовлення (самоконтроль, взаємоконтроль).

Достатній рівень розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів характеризується тим, що більша частина істотних характеристик виявляється достатньою мірою. У студентів яскраво виражена потреба в обізнаності з мовленнєвими якостями; розуміння змістовності і багатства мовлення, тобто бажання засвоїти активний запас значної частини словника літературної мови; прагнення планувати, підтримувати і завершувати спілкування; наявні вміння орієнтуватися на співрозмовника, передбачати його реакцію; бажання оволодівати вміннями, доречно використовувати мовні і немовні засоби виразності. Вони володіють правильністю і чистотою мовлення; точністю, логічністю і послідовністю мовлення, виразністю й образністю мовлення. Майбутні вчителі-філологи прагнуть оволодіти вміннями оцінювати комунікативні якості мовлення інших мовців, партнерів зі спілкування (взаємоцінка), також у них добре розвинені вміння оцінювати свої власні комунікативні якості мовлення (самооцінка). Крім того, володіють уміннями контролювати вживання комунікативних якостей мовлення (самоконтроль, взаємоконтроль).

Середній рівень комунікативних якостей мовлення притаманний майбутнім учителям-філологам із середнім ступенем обізнаності з мовленнєвими якостями. Студенти цього рівня обізнані з теоретичними знаннями, але недостатньо повно і глибоко розуміють зміст понять, виявляють окремі неточності в їх визначенні та розумінні принципів, що лежать в основі практичного застосування понять; мовлення майбутніх учителів-філологів характеризується змістовністю, хоча в ньому багато граматичних помилок; водночас у них наявні прагнення планувати, підтримувати і завершувати спілкування. Також для студентів характерний середній ступінь сформованості вмінь орієнтуватися на співрозмовника, передбачати його реакцію та уміння доречно використовувати мовні і немовні засоби виразності. Словник студентів обмежений та одноманітний; мовлення дуже часто не відповідає встановленим правилам та нормам вимови, наголошування, словотворення, а також морфологічним, синтаксичним, лексичним та стилістичним нормам. Крім того, багато порушень лексичних, стилістичних та орфоепічних норм, які відповідають за чистоту мовлення, також у ньому зустрічаються нелітературні елементи. Студенти часто вживають слова, які не зовсім відповідають їх мовним значенням, оформлюють і виражають думки неадекватно предметам або явищам дійсності, тобто предмет суперечить його назві. Часто не до кінця продумують те, що хочуть сказати, не враховуючи причинно-наслідкові зв'яз-

ки. Крім того, часто мовлення непослідовне, необґрунтоване, не відповідає законам логіки, недоречне, тобто наявні невідповідність між думкою, висловленою засобами мови, і фактом об'єктивної дійсності. Мовлення студентів не завжди виразне, тобто часткове оволодіння складовими техніки виразності мовлення (дихання, голос, дикція (вимова), інтонація (тон), темп, жест і міміка). У мовленні відсутні яскраві картини, тому виникає важкість в осмисленні яскравих картин, тому оточуючим важко осмислити почуте. Слабо сформовані вміння оцінювати комунікативні мовлення інших мовців, партнерів спілкування (взаємооцінка), адже наявні рольові бар'єри; відсутня самооцінка, тобто уміння оцінювати свої власні комунікативні якості мовлення. Вміння контролювати вживання комунікативних якостей мовлення (самоконтроль, взаємоконтроль) не завжди є адекватними. Розвиток умінь поєднується із прагненням відповідати стандартам.

Майбутнім учителям-філологам із *низьким рівнем* розвитку комунікативних якостей мовлення була властива фрагментарність теоретичних знань з комунікативних якостей мовлення, сформованість знань на рівні уявлень; їх мовлення бідне, одноманітне, однорідне за змістом, формою тощо. Словник обмежений, спотворена звуковимова, наявні граматичні помилки, мовлення не зв'язне. Мовлення не відповідає правилам і нормам сучасної української літературної мови. У ньому багато нелітературних елементів, таких як-от: просторічні слова, жаргонізми, діалектна лексика, канцеляризми, професіоналізми, лайливі та вульгарні слова, іншомовні слова, слова-паразити. Вжиті в контексті слова цілком не відповідають їх мовним значенням, що закріпилися за словом у мові на даний період її розвитку. Мовлення непослідовне, необґрунтоване. Не відповідає законам логіки. Зміст мовлення не продуманий, невраховано причинно-наслідкові зв'язки. У студентів не сформоване вміння планувати спілкування, вони не спроможні підтримувати і завершувати спілкування, вони пасивні і невпевнені, студенти неспроможні підтримувати діалог, будувати власне висловлювання; у них взагалі відсутня потреба у спілкуванні, здатність створювати мовленнєву ситуацію; не орієнтуються на співрозмовника, їм важко передбачити його реакцію. Студенти недоречно використовують мовні і немовні засоби виразності. Відсутнє прагнення оцінювати комунікативні якості мовлення інших мовців, партнерів зі спілкування (взаємооцінка); студенти не вміють оцінювати свої власні комунікативні якості мовлення (самооцінка); самоконтроль та взаємоконтроль неадекватні. Вони не прагнуть удосконалювати свої вміння.

На підставі проведення констатувального етапу експерименту за визначеними критеріями, ми дійшли **висновку**, що більшість студентів філологічних факультетів перебувають на низькому та середньому рівнях розвитку комунікативних якостей мовлення. Це свідчить про відсутність цілеспрямованої роботи з майбутніми вчителями-філологами до здійснення такої діяльності у професійній діяльності.

З огляду на зазначене, перспективною подальшого дослідження є розгляд впливу визначених педагогічних умов та підвищення рівнів розвитку комунікативних якостей мовлення в майбутніх учителів-філологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. — 13-е изд., испр. — М.: Русский язык, 1981. — 816 с.

2. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. / Ред.-кол.: А.В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. — 2-ге вид. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. — Т. 2. — 736 с.

ФЕНОМЕН ЗВУКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ДИТИНОЮ СВІТУ

УДК: 372.32 : 159.932

Нечай С.П.

У статті розкривається феномен звуку як засіб розвитку дитини на психічному та ментальному рівнях. Акцентується увага на впливі звуку на формування уявлень дитини про оточуючий світ, забезпеченні набуття дошкільниками початкового музичного досвіду.

Ключові слова: звукова інформація, картина світу, музика, музичне виховання дошкільників.

В статье раскрывается феномен звука как средства развития ребенка на психическом и ментальном уровнях. Акцентируется внимание на влияние звука на формирование представлений ребенка об окружающем мире, обеспечение приобретения дошкольниками начального музыкального опыта.

Ключевые слова: звуковая информация, картина мира, музыка, музыкальное воспитание дошкольников.

Sound phenomenon as the means of the child's development in physical and mental levels is revealed in the article. Sound influence on the formation of the child's imagination about environment world, acquiring the elementary musical experience is accented.

Key-words: sound information, world picture, music, musical education of pre-school children.

Постановка проблеми. Сучасна дошкільна освіта передбачає освоєння дитиною цілісної картини світу як взаємопов'язаного та взаємозалежного у сферах життєдіяльності: «Природа», «Культура», «Люди», «Я Сам». Цілісні уявлення картини світу визначають можливість повноцінної орієнтації дитини у світі, його розуміння та взаємодії з ним, тому їх можна віднести до ключових компетенцій дитини.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш спільним принципом, що визначає характер пізнання дитиною Світу і себе в ньому, є принцип єдності філо- і онтогенезу, відповідно до якого в процесі індивідуального розвитку дитина відтворює основні етапи історичного розвитку культури. Даний принцип розвитку особистості позначений провідним у дослідженнях М.Кагана, Е.Клапареда, В.Савчука, В.Штерна, Г.Холла та ін. Феномен музики як гар-